

Conclusie

In de drie voorbeelden die hierboven gegeven zijn, is de ontwikkeling in het zelfbeeld van remonstranten te zien. Het advies van de commissie, die antwoord geeft op de vraag van Van der Pot (1857), maakt duidelijk dat in die tijd de identiteit van de Broederschap een afgeleide was. Het zelfstandig voortbestaan mag geen doel op zich zijn. Daar remonstranten deel uitmaken van de Hervormde Kerk, kunnen zij niet met zichzelf gaan concurreren door nieuwe gemeenten op te richten. Wie waarlijk in de remonstrantse traditie staat, zegt men in deze tijd, moet streven naar het opheffen van de noodzaak van haar voortbestaan. De werkelijke plaats van dit verstoten kind is terug in de moederschoot, deel uitmakend van de Hervormde Kerk.

In 1869 geldt dit ideaal nog steeds. Tegelijkertijd is het gevoelen opgekomen dat er voor de Broederschap geen plaats meer is. Het remonstrantse ideaal, een evangelie dat in vrijheid en verdraagzaamheid zonder geloofsvervolgung beleden mag worden, is nabij gekomen. De opheffing van de Broederschap is hiervan het logische gevolg. Trots kan men zijn op haar verleden en haar beginselen, maar haar toekomst is zeer beperkt.

Bij Tiele (1893) is dit pessimisme verdwenen. Doordat de Hervormde Kerk zo onverdraagzaam is, is er weer een nieuwe toekomst voor de Broederschap. Zij staat werkelijk in haar traditie van vrijheid wanneer zij nu opnieuw ruimte maakt voor gelovigen die in de Hervormde Kerk in de verdrukking komen. Juist het zoeken naar die vrijheid is het typisch remonstrantse. Wie in tegenstelling tot de modernen blijft vasthouden aan het gezag van de Bijbel, geeft teveel gezag aan menselijke schriften. En dat is nu net wat de vroege remonstranten bestreden hebben.

Door deze herdefiniëring van de Broederschap is zij onmisbaar geworden. Het vrijheidsideaal is haar grondslag geworden, haar zelfstandig bestaan noodzakelijk.

5. Slotbeschouwing

Bij de beschreven ontwikkelingen heeft de orthodoxe fractie van het predikantencorps steeds de vraag aan de orde gesteld in hoeverre de Broederschap zich, door haar overgang naar het modernisme, buiten haar traditie heeft gesteld. Theologen als Tideman en Van Teutem verwijten de moderne beweging dat zij de Broederschap buiten het christendom plaatst. Terwijl Tideman *cum suis* het loslaten van de band met de Schriften (bijv. in de beginselverklaring) beschouwen als het loslaten van het waarlijk remonstrantse, betoogt Tiele dat het oorspronkelijke remonstrantse vrijheidsbeginsel pas werkelijk bereikt is wanneer men alle bindingen aan menselijke geschriften (daar de Bijbel voor hem ook een menselijk geschrift is, heeft deze ook niet dat gezag), loslaat⁵⁵. Een dergelijke tegenstelling geldt ook voor de vraag of de Broederschap zich moet uitbreiden. De orthodoxe fractie handhaaft het oude ideaal van eenwording, maar Tiele en Maronier zien de Broederschap, net als in haar ontstaansperiode, liever als schuilplaats voor hervormden voor wie geen plaats meer is in hun kerk.

De vraag naar continuïteit of discontinuïteit dringt zich op. Heeft de Broederschap zich zo veranderd dat zij buiten haar eigen traditie terecht is gekomen, zoals de orthodoxe fractie stelt, of is haar ontwikkeling in een logische lijn te plaatsen?

Het is ontegenzeggelijk waar dat de ontwikkelingen in deze periode van grote betekenis zijn. De Broederschap heeft een koers ingeslagen die haar karakter raakte, maar die in elk geval getalsmatig haar redding is geworden.⁵⁶ Tegelijkertijd heeft zij afscheid genomen van een theologische richting en daarbij ook van een bepaalde generatie theologen.

De zienswijze van de remonstrantse predikant te Frederikstad (thans Friedrichstadt a/d Eider, Sleeswijk-Holstein), J.A.M. Mensinga (1809-1898), die als enige predikant een gemeente